

Ömer Seyfettin'in "Yüksek Ökçeler" Adlı Hikâyesi Üzerine Metindilbilimsel Bir İnceleme

A Textlinguistic Analysis on Ömer Seyfettin's Story "High Heels"

Engin Yılmaz*

Öz

Beaugrande ve Dressler'in *Introduction to text linguistics* (1996) adlı kitaplarında kuramsal çerçevesini belirlediği metinsellik ölçütlerinden olan "bağdaşıklık" ve "tutarlılık" birbirinden farklıdır. Bağdaşıklık, metnin yüzey yapısında çeşitli dil öğeleri aracılığıyla görülebildiği hâlde; tutarlılık, metnin derin yapısındaki mantıksal bağlantılara işaret etmektedir. Bağdaşıklık, bir metnin sözel yapısına gönderimde bulunurken; tutarlılık, bu sözel yapıda oluşturulan kavramsal ilişkilere gönderimde bulunmaktadır. Metindilbilimsel bir inceleme olan bu çalışmada; Ömer Seyfettin'in kısa hikâye kapsamında değerlendirilebilecek olan "Yüksek Ökçeler"'in tutarlılık görünümünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Betimsel bir çalışma olan incelemede, "metin analiz programı" aracılığıyla (<https://nlp.istanbulc.edu.tr/metinanaliz/>, Erişim tarihi: 9.9.2021) elde edilen istatistiki verilerden yararlanılmıştır. İnceleme ile, söz konusu hikâyenin tutarlılık görünümünde tespit edilen çeşitlilik ve derinlik, Ömer Seyfettin'in zengin kavram dünyasını yansıtmaya bakımından önem taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metinsellik, Bağdaşıklık, Tutarlılık, Yüksek Ökçeler

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, eyilmaz@sakarya.edu.tr

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 15 Eylül 2021

Abstract

“Coherence” and “cohesion”, which are the textual criteria determined by Beaugrande and Dressler in their book *Introduction to text linguistics* (1996), are different from each other. Although cohesion can be seen in the surface structure of the text through various language elements; coherence points to the logical connections in the deep structure of the text. While cohesion refers to the verbal structure of a text; cohesion refers to the conceptual relationships formed in this verbal structure. In this study, which is a text linguistic investigation; It is aimed to reveal the consistency appearance of “High Heels”, which can be evaluated within the scope of Ömer Seyfettin's short story. In the study, which is a descriptive study, the statistical data obtained through the “text analysis program” (<https://nlp.istanbulc.edu.tr/metinanaliz/>, Access date: 9.9.2021) was used. With the examination, it was concluded that the diversity and depth determined in the coherence aspects of the story in question are important in terms of reflecting the rich conceptual world of Ömer Seyfettin.

Keywords: Textuality, Cohesion, Coherence, High Heels

Giriş

Metin, *Güncel Türkçe Sözlük*'te şöyle tanımlanmıştır: "Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü, tekst"¹. En gelişmiş bildirişim dizgesi olan insan dilinin en üst düzeydeki birimi olan metin, sözcelerin basit, rastgele, ardışık olarak sıralanması ile oluş(turul)muş bir yapı değildir. Metin, sözceler arası çeşitli düzeylerdeki ilişkilerle oluşturulmuş *bağdaşık* ve *tutarlı* bir birimdir. Metin, "bütünlük" ve "birlik" arz eden, anlaşılabilen, yorumlanabilen ve metinsel/sosyal/kültürel bağlam içerisinde belli çıkarımlar yapılabilen, belli mesajlar içeren yapıdır (Yılmaz, 2021: 2). Edebî metinler, estetik değeri olan kurmaca metinlerdir. Edebî metinler, yazar (metin üretici) ile okurun (metin çözücünün) birlikte paylaştıkları "ortak söylem alanları" olarak değerlendirilebilir. Modern edebî metinlerde; yazar salt metin üretici, okur ise salt metin tüketici konumunda değildir. Yazar, okuru metnin okunması/anlaşılması/yorumlanması aşamalarında etkin kılmayı amaçlar, okurun dikkatini dilin çeşitli imkânlarıyla harekete geçirmek ister, okura yardımcı yazarlık misyonu/rolü yükler. Bu çerçevede yazar, okuru anlatı boyunca sürekli olarak düşünmeye, anlamaya, yorumlamaya, çıkarımda bulunmaya, hatırlamaya, onaylamaya ya da reddetmeye, karşılaştırma yapmaya ve akıl yürütmeye teşvik eder. Yazar ve okur arasındaki ilişki şuna benzetilebilir: Yazar, âdeta bir bulmacanın sorularını hazırlar. Soruların cevabını ise hem yazar hem okur birlikte arar. Metni, yazar hazırlar ve düzenler. Okur-yazar ikilisi el ele vererek metni anlamlandırır ve yorumlar. Bu, bir süreçtir (Yılmaz, 2021: 66-67).

Kavramsal Çerçeve

Beaugrande ve Dressler'in *Introduction to Text Linguistics* (1996) adlı kitaplarında belirlediği metinsellik ölçütlerinden olan "bağdaşıklık" ve "tutarlılık", düzey bakımından birbirinden farklıdır. Bağdaşıklık, metnin yüzeyinde çeşitli dil öğeleri aracılığıyla görülebildiği hâlde; tutarlılık, metnin derin yapısındaki mantıksal

¹ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 9.9.2021).

bağlantılara işaret etmektedir. Bağdaşıklık, bir metnin sözel yapısına gönderimde bulunurken; tutarlılık, bu sözel yapıda oluşturulan kavramsal ilişkilere gönderimde bulunmaktadır. Kısacası, bağdaşıklık, metnin yüzeyinde somut bir biçimde tespit edilebilirken, tutarlılık olgusunun incelenmesi soyut anlam düzeyinde mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, tutarlılık ilk bakışta metnin yüzeyinden algılanamaz, belirli bir yorum süreci gerektirir. Bir metindeki tutarlılık görünümlerinin belirlenebilmesi için, metinde sözü edilen izleğin dil dışı dünya gerçeklikleriyle kurduğu bağlantıların incelenmesi gerekmektedir (Maingueneau'dan aktaran Onursal, 2003: 15).

İnceleme

Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınan “Yüksek Ökçeler” hikâyesi, ilk olarak 16 Mayıs 1917 tarihinde *Zaman* gazetesinde yayımlanmıştır. Hikâyede; 82 cümle, 649 kelime vardır. “Yüksek Ökçeler”, kısa hikâye kapsamında değerlendirilebilecek bir metindir. Metindibilimsel bir inceleme olan bu çalışmada, “Yüksek Ökçeler” hikâyesinin tutarlılık görünümlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır². Betimsel bir çalışma olan incelemede, “metin analiz programı”³ aracılığıyla elde edilen istatistiki verilerden yararlanılmıştır. Alanyazında, bir metnin tutarlılık ve bağdaşıklık niteliklerini taşıyabilmesi için dört kurala uyulması gerektiğinden söz edilmektedir: *Yineleme*, *ilerleme*, *çelişkin olmama* ve *bağıntılılık* (Charolles'ten aktaran Onursal, 2003: 7). Bu kurallardan özellikle yineleme, önem arz etmektedir. Çünkü, bir metinde bazı bilgilerin ve ögelerin yinelenmesi, metinde ele alınan konunun bir sona, bir sonuca doğru ilerlemesi ve gelişmesi, bunun için de yeni ögelerin ve yeni bilgilerin metne dâhil edilmesi gerekmektedir (Onursal, 2003: 8). Yineleme bağlantısının incelemenin çerçevesine dâhil edilmesiyle, “Yüksek Ökçeler”deki tutarlılık görünümleri altı başlık altında çözümlenmiştir:

² “Yüksek Ökçeler” hikâyesi, M. Akif Duman'ın *Türk Dili*'nin Haziran-2019'da yayımlanan “Charles Sanders Peirce'ü Anlayan Adam: Ömer Seyfettin -II-” başlıklı makalesinde, gösterge bilimsel bir yaklaşımla incelenmiştir.

³ <https://nlp.istanbulc.edu.tr/metinanaliz/> (Erişim tarihi: 9.9.2021).

- a. Yineleme,
- b. Özelleştirme,
- c. Genelleştirme,
- d. Nedensellik,
- e. Karşıtlık,
- f. Karşılaştırma.

a. Yineleme

Metinde geçen kişi, durum, eşya, yer ya da nesnenin yeri geldikçe yinelenmesi, sözceler arasındaki bağıntıyı sağlar. Bu ögeler, her zaman aynı adla anılmayabilir. Her dilde aynı kişiyi, eşyayı, durumu, yeri, nesneyi belirtmek için değişik kullanım imkânları vardır. Bu; zamir kullanımı, eş anlamlı (eş değerli) karşılık ya da çağrışımsal adlandırma olabilir (Yılmaz, 2021: 35). "Yüksek Ökçeler" hikâyesinin baş kahramanı, Hatice Hanım'dır. Unvan grubu yapısındaki Hatice Hanım, hikâyede toplam yedi defa geçmektedir. Hikâyede "hanımcağız" ile bir, "hanumefendi" ile bir, "hanım" kullanımları ile de iki kere Hatice Hanım'a gönderimde bulunulmuştur. Hikâyenin daha ilk cümlesinde, Hatice Hanım, pek genç yaşta dul kalmış bir "hanımcağız" şeklinde nitelendirilerek âdeta okur, baş kahramanın yaşadığı mağduriyete hazırlanmış ve örtülü olarak bu mağduriyete hak verilmesi amaçlanmıştır. Bu strateji ile, hikâyenin hemen başında okurun baş kahramana sempati duyması sağlanmak istenmiştir. Metinde, Hatice Hanım'ı en iyi tanıtan kavramlar olan; "namus" iki defa, "namuslu" bir defa, "namusluluk" bir defa kullanılmıştır. Metinde; namuslu ve namusluluk kavramlarının karşıtları olan, "namussuz" iki defa, "namussuzluk" ise, bir defa kullanılmıştır. Öte yandan, merkezi önemdeki "yüksek ökçe" metaforu işlevsel bir karakter taşımasının yanında, hikâyenin kurgusunun da temelini teşkil etmektedir. Metinde; "yüksek ökçe" üç defa, "yüksek ökçeli" (iskarpın) bir kere kullanılmıştır. Hatice Hanım'ın "yüksek ökçeler"i giymesinin temel nedeni, aşağılık kompleksidir. Bilindiği üzere, üstünlük kompleksi ile karşıtlık teşkil eden aşağılık kompleksi, kişiyi ya bu komplekse yol açan nedenleri (ailevi baskı, öz güven eksikliği, çeşitli psikolojik ve sosyal takıntılar vb.) gidermeye yönelik aşırı hırsa ya da asosyal davranışlar sergilemeye itmektedir. Hatice

Hanım'da yukarıda sözü edilen nedenlerin tamamı mevcuttur. Henüz on üç yaşında iken altmış altı yaşında birisiyle evlendirilmesi sonucunda evlilik kurumundan nefret eder hâle gelen Hatice Hanım, kısa süre zarfında dul kalması ile birlikte ciddi biçimde öz güven kaybına uğramıştır. Nitekim, "güzel, tombul, cıvıl cıvıl" bir kadın olan Hatice Hanım, "boyu kısa olduğu için" evin içinde "bir karışa yakın ökçeli iskarpin" giyerek bu fiziksel eksikliğini gidermeyi amaçlamıştır. Ayrıca Hatice Hanım, çalışanlarını sürekli "teftiş ederek" onları -tıpkı kendisi gibi- toplumdan izole etmeye zorlamıştır. Öyle ki, dışarı adımını atmayan Hatice Hanım'ın köşküne, bırakın misafiri, "yabancı bir kedi bile giremez". İşlevsel bir metafor olan "yüksek ökçeler", Hatice Hanım'ın sağlığının bozulmasının da temel nedenidir. Sağlık sorunlarından dolayı hafif yün terlik giymeye başlayan Hatice Hanım, aslında şahit oldukları ve dinledikleri karşısında "yüksek ökçeler" in realite ile arasında bir perde olduğunu anlamıştır. "Yüksek ökçeler", Hatice Hanım'ın aldanmasına yol açan maddi bir obje olarak da değerlendirilebilir. Hikâyenin sonunda, Hatice Hanım, yüksek ökçeli iskarpinlerinin dürüst ve namuslu sandığı çalışanları için bir tür "alarm" niteliği taşıdığını öğrenmiş ve bu durumdan oldukça mutsuz olmuştur.

b. Özelleştirme

Metindeki tutarlılık yapısının oluşturulmasında en sık başvurulan bağıntılardan birisi de, sözceler arasında kurulan özelleştirme ilişkisidir. Metindeki bütünlüğü bozmadan, kişiler, nesnelere, olaylar ve durumlar ile ilgili ayrıntıların aktarılmasında sözceler arasındaki özelleştirme bağlantısından yararlanılmaktadır (Yılmaz, 2021: 25). Özelleştirme bağlantısı, metnin söze dökülmemiş ve asıl değerlendirilmesi gereken bölümünün metin çözücünün zihninde oluşturulmasında belirgin bir değer taşımaktadır (Subaşı-Uzun, 1995: 113-114). "Yüksek Ökçeler" hikâyesinde; özelleştirme bağlantısı çağrışımsal olarak kurulmuştur. İzdivaçtan nefret eden Hatice Hanım için *erkek*; "romatizma, balgam, pamuk, vandoz, tentürdiyot"tan yapılmış "pis, abus, lanet heyula" demektir. Hikâyede özelleştirme bağlantısı, bazen de sezdirimler aracılığıyla kurulmaya çalışılmıştır. Dul kalması ile birlikte ciddi biçimde öz güven kaybına uğrayan "güzel, tombul, cıvıl cıvıl" bir kadın

olan Hatice Hanım, "boyu kısa olduğu için" evin içinde "bir karışa yakın ökçeli iskarpin" giyerek bu fiziksel eksikliğini gidermeyi amaçlamıştır.

c. Genelleştirme

Metindeki tutarlılık yapısının oluşturulmasında sözceler arasında kurulan genelleştirme ilişkisinden de yararlanılmaktadır. Metin üretici, genelleştirme bağlantısıyla vermek istediği mesajın metin çözücü tarafından daha somut bir şekilde algılanmasını hedeflemektedir (Yılmaz, 2021: 37). "Yüksek Ökçeler" hikâyesinde, "genç erkekler" ile ilgili yapılan bir genelleme söz konusudur. Hatice Hanım'ın gençler hakkındaki düşüncesi, ihtiyar bir erkekle deneyimlediği evliliğin olumsuzlukları sonucunda ön yargıya dönüşmüştür: "Gençler başkadır! diyenlere: -Aman aman...Onlar da bir gün olup ihtiyarlamazlar mı?".

d. Nedensellik

Nedensellik kapsamında kurulan neden-sonuç bağlantısı, içerikle ilgilidir. Metinlerde nedensellik bağlantısına daha ziyade, birleşik cümle yapılarında rastlanılmaktadır. Metinde, neden-sonuç ilişkisinin kurulması, genel olarak "hatırlatma amacı"na hizmet etmekte ve metnin somutlaştırılmasını sağlamaktadır (Yılmaz, 2021: 37). "Yüksek Ökçeler" hikâyesinde; Hatice Hanım'ın yüksek ökçeli iskarpinler giymesi, boyunun çok kısa olmasını telafi etme güdüsüne bağlanmıştır. Metinde, neden-sonuç bağlantısı için edatı ile kurulmuştur: "...boyu çok kısa olduğu için evin içinde de, bir karışa yakın iskarpinler giyerdi." Hikâyede, köşke çağrılan doktor tarafından Hatice Hanım'ın başının dönmesi ve diğer sağlık sorunlarının nedeni olarak "yüksek ökçeler" gösterilmiştir: "Bütün rahatsızlığınıza sebep, bu ökçelerdir hanumefendi."

e. Karşılaştırma

Metinde karşılaştırma bağlantısının kurulmasıyla, metin çözücünün bazı sezdirimleri, çıkarımları ve verilmek istenen mesajı daha kolay ve daha somut bir şekilde algılayabilmesi amaçlanmaktadır. Karşılaştırma bağlantısı aracılığıyla, metin çözücünün dünya bilgisine (world knowledge) başvurması sağ-

lanıp metni yorumlaması hedeflenmektedir (Yılmaz, 2021: 38). “Yüksek Ökçeler” hikâyesinde; Hatice Hanım’ın giydiği yüksek ökçeli iskarpinler ve yünden terlikler, etkileri bakımından karşılaştırılmıştır: “Bütün rahatsızlığınıza sebep bu ökçelerdir hanımefendi, dedi, onları çıkarın. Rahat, yünden, yumuşak bir terlik giyin. Hiçbir şeyiniz kalmaz...Birkaç gün içinde başının dönmesi falan geçti. Dizlerinde, baldırlarında sızı kalmadı.” Ayrıca hikâyede, Hatice Hanım’ın “vücut”u ve “ruh”u da karşılaştırılmıştır: “... tam *vücudu* rahat ettiği sırada, *ruhu* derin bir azap duydu.”

f. Karşıtlık

Metinde karşıtlık ilişkisi kurmak suretiyle, öncelikle nesnel bir anlatım sağlanmak istenmekte, ayrıca metin aracılığıyla verilmek istenen mesajın metin çözücü tarafından onaylanması hedeflenmektedir (Yılmaz, 2021: 39). “Yüksek Ökçeler” hikâyesinde; “namuslu” ve “namussuz”; “namusluluk” ve “namussuzluk” (arsızlık, hırsızlık, uğursuzluk) karşıt kavramları bir arada kullanılarak metin çözücüye, Hatice Hanım’ın yaşadığı hayal kırıklığının yoğunluğu ve şiddeti sezdirilmek istenmiştir: “Başlıca merakı temizlikle *namusluluktur*...Eleni de Gülter de son derece *namusluydular*...Sizi alçak, hırsız, *namussuzlar*...artık eve ne kadar adam aldıysa hepsi *arsız, yüzsüz, namussuz* çıkıyordu...Baktı olmayacak!.. Yine yüksek ökçeli iskarpinlerini giydi. Hizmetçilerinin *hırsızlıklarını, uğursuzluklarını, namussuzluklarını* göremez oldu.”

Tartışma ve Sonuç

İnceleme yaptığımız “Yüksek Ökçeler”in hikâye tekniği, kurgusu, dili ve üslubu bakımından Ömer Seyfettin’in hikâyeciliğini karakterize eden önemli bir metin olduğu söylenebilir. Metindilbilimsel yaklaşımla hikâyenin tutarlılık görünümünde tespit etmiş olduğumuz çeşitlilik ve derinlik, Ömer Seyfettin’in zengin kavram dünyasını yansıtmaması bakımından önem taşımaktadır. Hikâyede sıkça yinelenmelerden yararlanılması, metnin tutarlılık örüntüsünü oluşturan etkin bir strateji olarak değerlendirilebilir.

“Yüksek ökçe” metaforu, işlevsel bir nitelik taşımasının yanında, hikâyenin kurgusunun da temelini teşkil etmektedir. Hatice Hanım’ın “yüksek ökçeler”i giymesinin temel nedeni, yaşadığı

olumsuzlukların doğal bir sonucu olan aşağılık kompleksidir. Hatice Hanım, kendisinde var olan bu aşağılık kompleksini gidermek için aşırı hırsla kapılmış ve asosyal davranışlar sergilemiştir. Dolayısıyla söz konusu hikâye üzerinde psikanalitik yaklaşımla da inceleme yapılabilir ve yeni bulgulara ulaşılabilir.

Kaynakça

- De Beaugrande, Robert-Alain; Dressler, Wolfgang Ulrich (1996), *Introduction to Text Linguistics*, 8th impression, London and New York: Longman.
- Duman, M. Akif (2019), "Charles Sanders Peirce'ü Anlayan Adam: Ömer Seyfettin -I-", *Türk Dili*, Mayıs-2019.
- Onursal, İrem (2003), "Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık", *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, (Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Ayşe Kiran, Doç. Dr. Ece Korkut, Dr. Suna Ağılde-re), İstanbul: Multilingual Yay.
- Subaşı-Uzun, Leyla (1995), *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Ankara: Simurg Yay.
- Van Dijk, Teun A. (1992). *Text and context*, 6. Basım, Longman, London and New York.
- Yılmaz, Engin; Jahic, Nadira (2008), "Vire" Hikâyesi Üzerine Metindilbilimsel Bir İnceleme, SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı: 15.
- Yılmaz, Engin (2021). *Uygulamalı Metin Bilgisi*, 3. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yay.
- <https://nlp.istanbul.edu.tr/metinanaliz/> (Erişim tarihi: 9.9.2021).
- <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 9.9.2021).